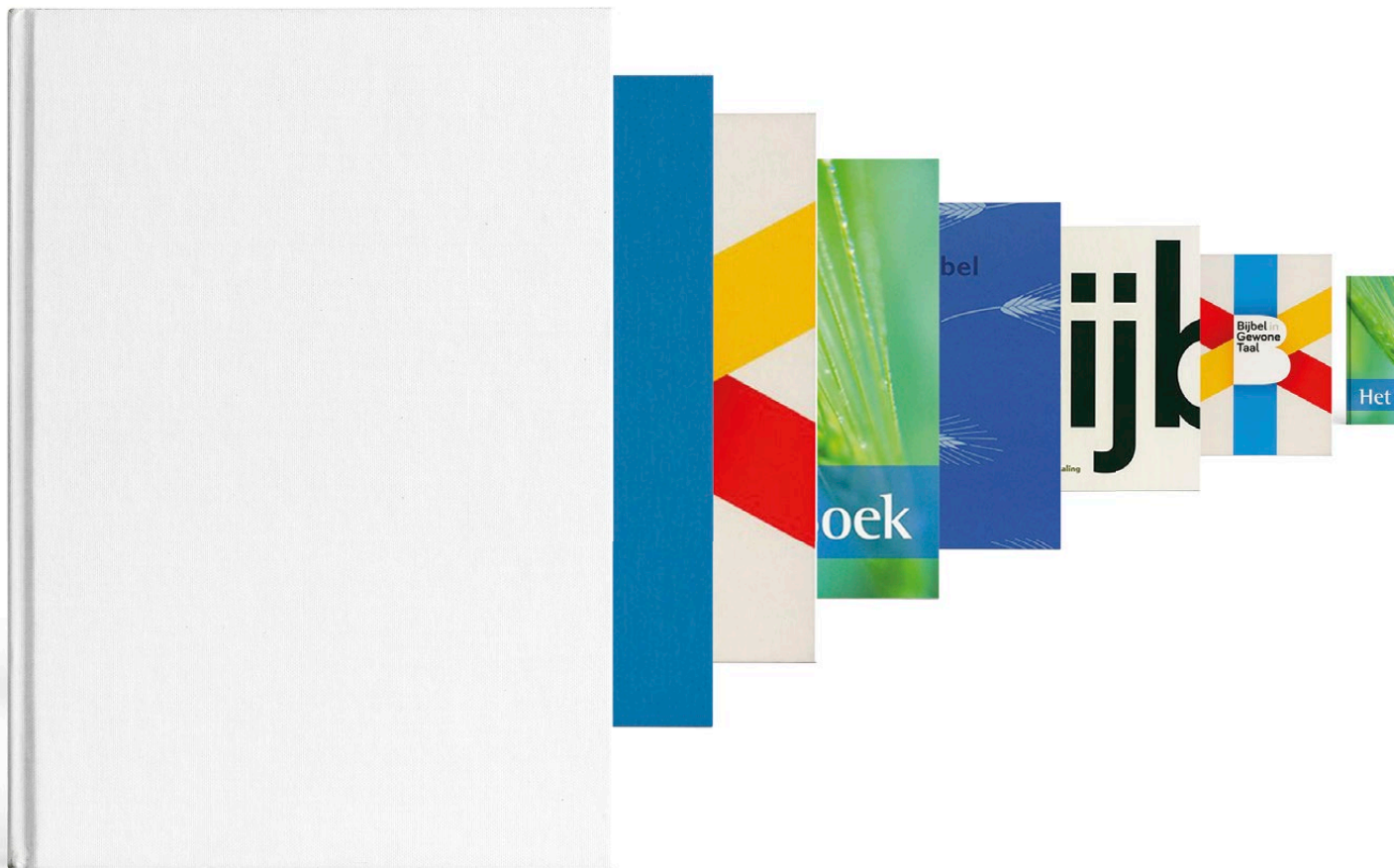

Kies wijzer!

Negen vertaalvoorbeelden ter verdieping

In dit document staan negen vertaalvoorbeelden uitgewerkt. Aan de hand van die voorbeelden leer je meer over de bijbelvertalingen die meedoen in de Bijbelkieswijzer.

De Bijbelkieswijzer wil mensen op een gemakkelijke en leuke manier laten kennismaken met de keuzes waar bijbelvertalers mee worstelen en de verschillende oplossingen in de vertalingen. In deze toelichting gaan we op een aantal zaken uit de Bijbelkieswijzer dieper in.

De vertalingen die meedoen worden aangeduid met een afkorting:

SV Statenvertaling (meestal editie 1977, tenzij anders aangegeven)

HSV Herziene Statenvertaling (2010)

NBG-51 NBG-vertaling van 1951

WV Willibrordvertaling (2012)

NBV Nieuwe Bijbelvertaling (2004/2007)

GNB Groot Nieuws Bijbel (1996)

BGT Bijbel in Gewone Taal (2014)

HB Het Boek (2008)

NB Naardense Bijbel (2014)

Vooraf

Vertalen is keuzes maken. Dat geldt voor elke tekst die je vertaalt, en in het bijzonder voor de Bijbel. Wanneer het gaat over het vertalen van de Bijbel zijn veel mensen geneigd om te spreken in termen van ‘goed’ of ‘fout’. Vaak is er echter meer dan één optie goed. Of beter gezegd: vaak zijn er meerdere opties mogelijk die allemaal hun voors en tegens hebben.

Als je een vertaling wilt beoordelen, moet je om te beginnen nagaan wat de bedoeling van die vertaling is. Welk publiek wil men met deze vertaling bedienen? En voor welk type vertaling is daarbij gekozen? Vervolgens kun je de vraag proberen te beantwoorden of die vertaling in haar doel is geslaagd.

Een goed voorbeeld is de Bijbel in Gewone Taal. Hét criterium voor de vertalers was: maak een vertaling van de bronteksten in begrijpelijk, duidelijk Nederlands. Om van de bronteksten te komen naar begrijpelijk en eenvoudig Nederlands zijn heel wat vertaalstappen nodig. Je kunt bij zo’n vertaling kijken: 1. of de vertaling inderdaad begrijpelijk is (het doel); 2. welke stappen de vertalers gezet hebben om van de brontekst te komen bij hun vertaling (de weg naar het doel).

Iedere vertaling dient dus een bepaald doel, en iedere vertaling volgt een bepaalde weg om het gestelde doel te bereiken. Hoe scherper je beide zaken voor ogen hebt, hoe beter je een vertaling leert begrijpen. En vaak geldt ook: hoe beter in een vertaalproject is vastgelegd welke stappen de vertalers moeten en mogen zetten om het gestelde doel te bereiken, hoe groter de kans is dat de vertaling een consistent geheel vormt.

Er blijken in de praktijk grote verschillen te bestaan tussen bijbelvertalingen. Hoe wil de vertaling jou, als lezer, bij de tekst brengen? Via een vertaling die zoveel mogelijk klinkt als gewoon Nederlands, maar waarvoor dan wel grotere vertaalstappen gezet zijn? Of via een vertaling die meer woord-voor-woord vertaalt, maar veel meer achtergrondkennis van de lezers vereist?

Wat gebeurt er met elementen uit de Bijbel die horen bij de tijd en cultuur waar de teksten uit voortkomen – bijvoorbeeld maten en gewichten, termen als ‘centurio’ of ‘wadi’, maar ook beeldspraak die alleen goed te begrijpen is in de context van het Oude Israël? Geeft de vertaling zulke begrippen een-op-een weer, zodat de lezer de wereld van de bijbelschrijvers binnenstapt, maar wel veel voorkennis nodig heeft om de tekst te begrijpen? Of zet een vertaling zulke begrippen om naar hedendaagse begrippen, waardoor de tekst begrijpelijker wordt, maar er wel culturele en geografische details aan de lezer onthouden worden?

Een ander element is de literaire kant: de Bijbel is een boek dat bestaat uit vele boeken, die allemaal in verschillende vormen en stijlen geschreven zijn. Paulus schreef retorische brieven, de psalmdichters Hebreeuwse gedichten. De vertelstijl van Genesis en de Samuel-boeken verschilt van die van Handelingen, of het poëtisch proza van Prediker. Wat doet een bijbelvertaling daarmee? Zie je dat soort stijlverschillen terug in de vertaling? Een ander aspect dat hiermee samenhangt is voorleesbaarheid: de meeste bijbelteksten zijn bedoeld om hardop te lezen. De manier waarop je vertaalt is bepalend voor hoe voorleesbaar je bijbel is.

Ten slotte: de Bijbel is geen gewoon boek. De Bijbel is het meest wijdverspreide boek ter wereld, en veel lezers ervaren in dit boek de stem van God in hun leven. Joden en christenen hebben een eeuwenlange geschiedenis met de teksten. Hoe klinkt die geschiedenis door in de vertaling? Sommige vertalingen sluiten dicht aan bij eerdere vertalingen; andere vertalingen starten helemaal opnieuw en werpen daarmee voor lezers soms een heel nieuw licht op de teksten. Iedere vertaling biedt een venster op de tekst. En iedere vertaling belicht de brontekst op haar eigen manier.

Voorbeeld 1: Spreken met geopende mond

In Handelingen 10:34 staat in de Griekse brontekst: *anoixas de Petros to stoma eipen*. Woord-voor-woord is dat: ‘geopend hebbend en Petrus de mond zei hij’. Je ziet direct dat de zinsbouw in het Grieks heel anders is dan in het Nederlands. Geen enkele bijbelvertaling kiest ervoor de Griekse woordvolgorde te bewaren, want dat gaat in tegen de Nederlandse grammatica. Dat betekent dus dat alle vertalingen kiezen voor een andere weergave van de zin. De ene vertaling blijft zo dicht mogelijk bij de formulering in het Grieks, de andere kiest voor natuurlijke taal of wil in de eerste plaats de betekenis doorgeven.

Petrus opende zijn mond en zei

De Griekse uitdrukking ‘de mond openend zeggen’ betekent: beginnen met spreken, het woord nemen. Een aantal vertalingen geeft de Griekse uitdrukking letterlijk weer, maar met twee persoonsvormen in nevenschikking (‘opende en zei’) in plaats van met een deelwoord (‘geopend hebbend zeggen’). Zo is het grammaticaal correct Nederlands. In het alledaagse Nederlands is ‘de mond openen en zeggen’ geen bekende uitdrukking. Een gewone Griekse uitdrukking wordt daardoor een opvallende uitspraak in het Nederlands, althans voor mensen die niet zijn ingewijd in kerkelijk taalgebruik. Deze formulering vind je terug in de SV, NBG-51, HSV, WV, NB.

Petrus nam het woord en zei

Net als het Grieks heeft ook het Nederlands een eigen uitdrukking voor 'beginnen met spreken'. Die uitdrukking luidt: 'het woord nemen'. Een functionele weergave is dus: 'hij nam het woord en zei'. Dan wordt de Griekse uitdrukking ingeruild voor het Nederlandse equivalent. Dit is de keuze van de NBV.

Petrus begon te spreken

De strekking van de Griekse uitdrukking is: beginnen met spreken. Vertalingen in vlot en begrijpelijk Nederlands kiezen vaak voor deze optie. Dit is de keuze van de GNB en de BGT.

Petrus zei

Dit is een korte en vereenvoudigde weergave van de essentie. De nuance dat Petrus hier *begint* met spreken valt weg. Maar dat blijkt evengoed wel uit de context. Dit is de keuze van HB.

Voorbeeld 2: Korenmaat of emmer?

Welke taal is leidend bij het vertalen? Sommige vertalingen blijven dicht bij de brontaal en doen alleen de meest noodzakelijke aanpassingen omwille van het Nederlands. Andere vertalingen gaan verder: ze geven de brontekst weer als een goedlopende tekst in natuurlijk Nederlands. En weer andere vertalingen zetten nog een extra stap: ze geven de brontekst weer als een tekst die voor de lezer van vandaag duidelijk en begrijpelijk is.

Matteüs 5:15 luidt in verschillende vertalingen:

En ook steekt men geen lamp aan en zet die onder de korenmaat, maar op de standaard, en hij schijnt voor allen die in het huis zijn. (HSV)

De HSV heeft de zinsbouw van de brontekst bewaard. Je komt daardoor dicht bij de originele taal, maar we zien de Griekse zinsbouw wel door het Nederlands heen schemeren. De HSV hoort bij een groep vertalingen die 'dicht bij de brontaal blijven' belangrijker vinden dan het in natuurlijke taal omzetten van woorden, uitdrukkingen en zinsconstructies die in het Nederlands ongebruikelijk zijn. Vergelijkbare vertalingen zijn de SV, NBG-51 en NB.

Men steekt ook geen lamp aan om hem vervolgens onder een korenmaat weg te zetten, nee, men zet hem op een standaard, zodat hij licht geeft voor ieder die in huis is. (NBV)

In de NBV is de Griekse zin omgezet in een natuurlijke Nederlandse zin. Met typisch Nederlandse woordjes als ‘vervolgens’, ‘nee’ en ‘zodat’ wordt de samenhang die in de Griekse zin zit, effectief gemaakt in het Nederlands. De NBV hoort bij een groep vertalingen die kijken naar de functie van de woorden in de brontekst in hun samenhang. Vergelijkbare vertalingen zijn WV en GNB. Bij deze vertalingen gaat het erom de tekst als geheel tot zijn recht te laten komen in de vertaling. Daarbij kan de volle breedte van de eigen taal worden ingezet om de tekst in het Nederlands tot leven te brengen. Er ligt minder nadruk op de een-op-een samenhang tussen de woorden in de brontaal en de woorden in de vertaling.

Niemand zet een brandende lamp onder een emmer. Je zet een lamp juist hoog. Dan schijnt het licht voor alle mensen in huis. (BGT)

In de BGT is de Griekse zin in drie korte Nederlandse zinnen verdeeld. Twee lastige woorden worden vermeden: ‘de korenmaat’ wordt een emmer, en ‘de standaard’ wordt indirect weergegeven (‘hoog’). Ook wordt het ‘aansteken’ van de lamp niet apart benoemd: het zit in de zin inbegrepen. De BGT hoort bij een groep vertalingen waarbij begrijpelijkheid en vlotte leesbaarheid voorop staat en het overbrengen van de betekenis een centrale rol speelt. Een vergelijkbare vertaling is HB. Bij deze vertalingen is begrijpelijke taal het middel om de kloof tussen de brontekst en de lezer van nu te overbruggen.

Voorbeeld 3: Een letterlijk of figuurlijk zwaard?

Iedere vertaling moet rekening houden met het Nederlands. Maar de manier waarop vertalingen dat doen, verschilt sterk. Er zijn vertalingen die vasthouden aan de formuleringen in de oorspronkelijke talen, ook als dat in het hedendaags Nederlands minder natuurlijk klinkt. Er zijn ook vertalingen die helemaal inzetten op de begrijpelijkheid en leesbaarheid van het Nederlands. En er zijn vertalingen die gebruikmaken van goed Nederlands en tegelijk de stijlkenmerken van de brontekst zichtbaar maken.

Een opvallend kenmerk in de brontekst van 2 Samuel 12:9-10 is het drie keer herhaalde woord *chèrèv*, dat met ‘zwaard’ kan worden vertaald. Een aantal vertalingen heeft hier inderdaad drie keer het woord ‘zwaard’: de SV, NBG-51, WV, NB en HSV. De argumenten om zo te vertalen zijn: (1) het Hebreeuwse woord *chèrèv* wordt (in deze vertalingen) bijna altijd met ‘zwaard’ vertaald, en (2) het is de meest letterlijke vertaling van het woord. Ter illustratie de HSV:

⁹ ... *U hebt Uria, de Hethiet, met het zwaard gedood. Zijn vrouw hebt u tot vrouw genomen en hem hebt u door het zwaard van de Ammonieten gedood.*

¹⁰ *Welnu dan, het zwaard zal voor eeuwig niet van uw huis wijken, ... (HSV)*

Andere vertalingen gebruiken hier het woord ‘zwaard’ niet. Wat zijn dáár de argumenten? (1) Het Hebreeuws heeft veel meer neiging tot woordherhaling dan het Nederlands; het Nederlands houdt van variatie. Letterlijk herhalen kan ten koste gaan van de stijl en de kracht van de tekst. (2) Het woord *chèrèv* wordt ook vaak figuurlijk gebruikt in de betekenis ‘dood’. Als je dan met ‘zwaard’ vertaalt, kan dat voor de Nederlandse lezer verwarrend zijn.

Hoe zit dat hier? Natan zegt tegen David: ‘U hebt Uria met het zwaard gedood’. Maar in 2 Samuel 11:15 lezen we dat David aan Joab opdracht geeft om Uria tijdens de strijd zo op te stellen dat het zeer waarschijnlijk wordt dat hij zal sneuvelen. Natan zegt verder: ‘U hebt Uria door het zwaard van de Ammonieten gedood’, maar volgens 2 Samuel 11:24 is Uria door boogschutters omgebracht, dus door een pijl, niet door een zwaard. Ten slotte zegt Natan dat het zwaard voor eeuwig niet zal wijken van Davids huis, en ook in dit geval kan er geen sprake zijn van een letterlijk zwaard. In deze tekst wordt *chèrèv* dus gebruikt in de figuurlijke betekenis. Je kúnt ervoor kiezen om toch met ‘zwaard’ te vertalen, en het aan de lezer over te laten om dit goed op te vatten. Je kunt er ook voor kiezen om die figuurlijke betekenis weer te geven. Dat laatste doet de BGT:

⁹ ... *Je hebt de vrouw van de Hethiet Uria afgepakt. En daarna heb je Uria laten doden in de strijd tegen de Ammonieten. ¹⁰ Er zullen voortaan in jouw familie altijd mensen gedood worden. ... (BGT)*

Iets vergelijkbaars zie je ook in HB, dat spreekt van ‘u hebt Uria vermoord’ (vers 9) en ‘daarom zal moord ...’ (vers 10). Deze vertalingen kiezen voor duidelijkheid; het bewaren van de drieslag (3x *chèrèv*) in de brontekst vinden ze minder belangrijk.

Er zijn ook vertalingen die een tussenweg zoeken: een weergave in natuurlijk Nederlands die tegelijk de stijl van de brontekst zichtbaar maakt. De GNB heeft drie keer een verwijzing naar geweld, en de NBV gebruikt een stijlmiddel om de markante woordherhaling in de vertaling tot uitdrukking te brengen:

⁹ ... De Hethiet Uria is door jouw toedoen gedood. Je hebt hem zijn vrouw afgenomen en hem in de strijd tegen de Ammonieten laten vermoorden. ¹⁰ Welnu, voortaan zullen moord en doodslag in je koningshuis om zich heen grijpen, ... (NBV)

In de NBV wordt het eerste ‘zwaard’ vertaald met ‘door jouw toedoen gedood’. Het tweede met ‘laten vermoorden’. De vertaling van het derde ‘zwaard’ knoopt de eerste twee uitdrukkingen aan elkaar met ‘voortaan zullen moord en doodslag om zich heen grijpen’. Zo wordt een stijlkenmerk van de brontekst met Nederlandse stijlmiddelen herkenbaar gemaakt.

Voorbeeld 4: Spreken met stijve hals

De Bijbel bevat veel beeldspraak en beeldende taal. Maar er is een complicerende factor aan de beeldende taal of de beeldspraak: de Bijbel is ontstaan in een heel andere setting, een andere tijd en cultuur, met andere gebruiken en gewoonten. De beelden die in de Bijbel worden gebruikt, sluiten daar nauw op aan. Maar dat kan er voor de lezer van nu soms toe leiden dat een beeld niet meer begrepen wordt, of dat het helemaal niets oproept bij de lezer. Nog ingewikkelder is het als een beeld wel iets oproept, maar iets anders dan er bedoeld is.

In Psalm 75:6 staan twee beelden naast elkaar: de eerste is ‘uw hoorn verheffen tegen de hemel’ en de tweede ‘spreken met stijve hals’. Voor het eerste beeld moet je weten dat ‘hoorn’ in de Bijbel staat voor macht en aanzien. Ook het tweede beeld is voor misverstand vatbaar: bijna geen enkele spreker van het Nederlands zal begrijpen wat ‘spreken met stijve hals’ betekent.

Voor sommige vertalingen is het behouden van het originele beeld belangrijker dan de vraag of die beelden voor lezers van vandaag begrijpelijk zijn en of ze het juiste effect hebben. De woorden ‘hoorn’ en ‘hals’ worden in de vertaling gebruikt omdat de brontekst die ook heeft.

SV Verhoogt uw hoorn niet omhoog; spreekt *niet* met stijve hals.

Andere vertalingen die zo dicht mogelijk bij de brontaal willen blijven, zien in zulke gevallen dat er wel enige aanvulling nodig is om de lezer te helpen:

HSV Hef uw hoorn niet naar omhoog, spreek *niet* met hooghartig *uitgestoken* hals.

NBG-51 Heft uw hoorn niet op naar den hoge en spreek niet met trotse hals.

Door de toevoeging van ‘hooghartig’ (HSV) en ‘trots’ (NBG-51) zal de lezer begrijpen wat er wordt bedoeld.

Vertalingen die erop gericht zijn om zoveel mogelijk hetzelfde effect te bereiken als het origineel, streven ernaar even beeldend en even krachtig te zijn als het origineel. Als bepaalde beelden uit de brontekst hun kracht dreigen te verliezen omdat ze niet (meer) overkomen bij de lezer, dan moet er een andere oplossing gekozen worden die wél het juiste effect heeft op de lezer. Dat kan door een vergelijkbaar beeld te zoeken met dezelfde strekking:

NBV verhef je niet tegen de hemel, spreek niet op hoge toon.
WV Spreek niet hooghartig tegen de hemel; gooi je hoofd niet zo in je nek.

Het is ook mogelijk om in de vertaling de focus helemaal te leggen op de betekenis van de tekst. Beelden die vanwege hun culturele achtergrond niet meer begrijpelijk zijn, kunnen dan naar hun betekenis worden omgezet:

GNB Ga niet prat op je daden en spreek niet zo verwaand!
HB gedraag u niet weerbarstig tegenover Mij en wees niet trots.
BGT Doe niet zo trots, denk niet dat je de beste bent!

Natuurlijk kun je je voorkeur hebben voor een bepaalde vertaling, en je kunt de ene vertaling ook geslaagder vinden dan de andere. Toch zijn alle bovenstaande voorbeelden – ondanks hun verschillen – allemaal legitieme pogingen om deze Hebreeuwse zin te vertalen.

Voorbeeld 5: Concordantie

De betekenis van een woord in de ene taal valt bijna nooit helemaal samen met de betekenis van een woord in de andere taal. Hoe verder talen uit elkaar staan, hoe groter de verschillen. Het Engelse woord ‘bank’ valt samen met het Nederlandse ‘bank’ als het om een financiële instelling gaat. Maar op onze ‘bank’ kun je ook zitten, terwijl je in Engeland op een ‘couch’ zit; het Engelse ‘bank’ wordt dan weer gebruikt voor wat wij een ‘oever’ van een rivier noemen. De verschillen tussen het bijbels Hebreeuws of Grieks en het hedendaags Nederlands zijn nog groter dan tussen Engels en Nederlands – dat pleit ervoor om steeds goed na te gaan wat een woord in zijn context betekent.

Bij het vertalen van de Bijbel speelt echter ook nog iets anders mee. We weten dat woordherhaling een kenmerk is van de stijl van de Hebreeuwse Bijbel. Schrijvers herhaalden woorden bewust. Daar komt bij dat de Bijbel hét boek van synagoge en kerk is, en veel begrippen die in de theologie belangrijk geworden zijn, komen uit de Bijbel. Er zijn dus ook sterke argumenten om belangrijke woorden uit de brontekst herkenbaar (met steeds hetzelfde woord) weer te geven. Dat wordt ‘concordantie’ genoemd.

Bij het vertalen van bijbelse begrippen spelen dus twee verschillende principes een rol. Het ene principe is: we vertalen hetzelfde Hebreeuwse of Griekse woord bij voorkeur met één Nederlands woord. Door een-op-een te vertalen zorg je voor herkenbaarheid in je vertaling.

Het andere principe is: omdat woorden uit verschillende talen elkaar niet een-op-een dekken, kiezen we per geval wat de beste Nederlandse vertaling is. Daarmee laten we zien wat het bijbelse begrip *in zijn context* betekent. Door zo te vertalen zorg je ervoor dat de lezer telkens de juiste betekenisnuance meekrijgt.

Bij alle vertalingen spelen beide principes een rol. Maar het verschilt sterk per vertaling hoe ze in de praktijk tegen elkaar worden afgewogen.

Belangrijke bijbels-theologische begrippen zijn ‘verbond’, ‘genade’ en ‘gerechtigheid’. Bij deze begrippen doen alle vertalingen pogingen om de termen herkenbaar weer te geven. Maar het lukt niet altijd om de twee principes – ‘herkenbaar’ en ‘passend in de context’ – samen op te laten gaan. Er zijn gevallen waarin een vertaler een keuze moet maken. Je ziet dan grote onderlinge verschillen in de manier waarop vertalingen dat aanpakken. Voor de BGT weegt het gebruik van steeds hetzelfde woord het minst zwaar. De begrijpelijkheid van elke passage op zichzelf staat voorop.

Voor de GNB, NBV, WV en HB weegt de herkenbaarheid van zulke begrippen zwaarder. Maar deze vertalingen bekijken per geval wat het beste werkt: één vaste term of verschillende woorden.

Voor de NBG-51, HSV, SV en NB is het principe van herkenbaarheid bij bijbelse begrippen het uitgangspunt; dat weegt zwaarder dan de contextuele betekenis. Deze vertalingen zetten dat principe in waar dat mogelijk is.

In Job 27:6 staat in het Hebreeuws het woord *tsedaqa*. De SV, NB, HSV, NBG-51 geven dit weer met de term ‘gerechtigheid’, want dat is hun vaste vertaling voor dit bijbelse begrip. Job zegt dan: ‘Ik zal aan mijn gerechtigheid vasthouden, en zal haar niet loslaten’. (HSV)

De NBV, WV, GNB en HB gebruiken hier niet 'gerechtigheid', maar kiezen wel een formulering die daarmee verwant is: rechtvaardig (WV, GNB), rechtvaardigheid (HB), rechtschapenheid (NBV). Zo heeft de WV hier: 'Rechtvaardig ben ik, dat houd ik vol'.

De BGT gaat nog een stap verder en gebruikt alledaagse woorden om Jobs uitspraak onder woorden te brengen: 'Ik blijf volhouden dat ik niets verkeerd gedaan heb.'

Van de Nederlandse vertalingen gaat de NB het verst in het toepassen van concordantie. Het Hebreeuwse woord *lev* betekent vaak 'hart', maar het wordt ook gebruikt in een betekenis waar wij van 'verstand' zouden spreken. In Spreuken 11:12 wordt een mens opgevoerd met 'gebrek aan *lev*'. De context maakt duidelijk dat het gaat om gebrek aan verstand.

Alle vertalingen, van de SV tot de BGT, kiezen hier voor 'verstand', vanwege de context. Alleen de NB maakt een andere keuze:

Wie smaalt op zijn naaste
heeft gebrek aan hart, –
en een man met verstand zal zwijgen.

Voorbeeld 6: Stijl

Genesis 39:14 staat midden in het verhaal over Jozef en de vrouw van Potifar. Nadat Jozef halsoverkop de kamer van Potifars vrouw verlaten heeft, *'riep zij tot de mensen van haar huis, en zei tot hen zeggende: 'Zie, hij heeft gebracht tot ons een Hebreeuwse man om te spelen met ons.'* Deze zin klinkt niet natuurlijk in het Nederlands, het is Hebreeuws in een Nederlands jasje. Daarom kiezen vertalingen voor een andere weergave.

NBG-51 riep zij haar huisgenoten en zeide tot hen: Ziet toch, hij heeft ons een Hebreeuwse man gebracht opdat deze zijn spel met ons drijve

HSV dat zij de mensen van haar huis riep, en tegen hen zei: Zie, hij heeft een Hebreeuwse man bij ons in *huis* gebracht om de spot met ons te drijven.

NB zij roept
de mannen van haar huis
en zegt tot hen,- zegt:
ziet aan!-
doen komen heeft hij voor ons
een Hebreeuwse man
om ons uit te lachen,-

Deze vertalingen blijven dicht bij wat het Hebreeuws aanbiedt. Alle elementen op het niveau van woorden en wendingen zijn nauwkeurig weergegeven. Maar in deze tekst zit ook een stijlelement: de uitroep van de vrouw van Potifar klinkt in de Hebreeuwse brontekst flink sarcastisch. In een letterlijke vertaling komt dat aspect van de tekst minder sterk naar voren.

Andere vertalingen proberen dat stijlelement tot zijn recht te laten komen. Enerzijds zijn ze minder letterlijk in hun weergave (ze kiezen immers voor Nederlandse stijlmiddelen), anderzijds komt zo het sarcasme sterker over:

GNB riep ze het personeel en zei: ‘Kijk! Die Hebreëer die mijn man in huis heeft gehaald, heeft ons een mooie streek geleverd.

NBV riep ze haar bedienden en zei tegen hen: ‘Mooi is dat! Hij moest zo nodig een Hebreëer in huis halen – zeker om zich met ons te kunnen vermaken!

Voorbeeld 7: Als de tekst een stapje overslaat

Om een tekst te kunnen vertalen moet je hem eerst goed begrijpen. Je moet weten wat de woorden betekenen, maar minstens zo belangrijk is dat je snapt wat er achter de woorden schuilgaat. Wat is de bedoeling van de tekst, wat is de situatie waarin een gebeurtenis zich afspeelt, wat is de context, welke gebruiken spelen er op de achtergrond een rol? Vertalen begint altijd met interpretatie. Maar vervolgens is de vraag: hoeveel hulp bied je de lezer in de vertaling om de tekst goed te begrijpen? Als je veel openlaat, heb je als vertaler minder te verantwoorden. Maar de kans is wel groter dat de tekst verkeerd of helemaal niet begrepen wordt door mensen die geen kennis hebben van de brontaal en de cultuur waarbinnen de teksten zijn ontstaan. Een vertaling die meer invult, heeft ook meer te verantwoorden. Maar zo'n vertaling biedt de lezer ook meer houvast. De lezer krijgt informatie aangereikt die voor de eerste lezers vanzelf sprak, en die helpt om de tekst te begrijpen.

In 2 Koningen 5 lezen we over Naäman, de bevelhebber van het Aramese leger, die naar Elisa in Israël reist om door hem genezen te worden van een ernstige ziekte. Naäman wordt beter, en hij biedt Elisa een groot geschenk aan. Maar Elisa weigert dat geschenk aan te nemen.

Naäman zei daarop: Zo niet, laat *dan* toch aan uw dienaar een last aarde gegeven worden, zoveel als een span muil dieren dragen kan, want uw dienaar zal geen brandoffer of slachtoffer meer brengen aan andere goden, dan *alleen* aan de HEERE. (HSV)

Deze vertaling volgt, net als de SV, NBG-51 en NB, de Hebreeuwse zinsconstructie op de voet. De vertaling richt zich voornamelijk op de woorden in de brontekst, en er worden alleen woorden toegevoegd die onmisbaar zijn voor een formulering in het Nederlands.

De NBV, WV en GNB stroomlijnen de zin, zodat die begrijpelijk wordt voor de lezer. De eerste woorden 'Indien dan niet' worden op een Nederlandse manier weergegeven. En de NBV en GNB zorgen ervoor dat duidelijk is dat Naäman met 'uw dienaar' zichzelf bedoelt.

Toen zei Naäman: 'Als u werkelijk niets van uw dienaar wilt aannemen, wees dan zo goed mij twee muilnierlasten aarde mee te geven. Ik verzeker u dat ik nooit meer offers zal brengen aan andere goden dan de HEER.' (NBV).

Deze vertalingen richten zich op wat er staat in de brontekst en op wat daarin meeklinkt. Er wordt gezocht naar een goede en betekenisvolle weergave van de tekst in het Nederlands. Lezers moeten de tekst goed kunnen begrijpen, maar het hoeft ze ook weer niet heel makkelijk te worden gemaakt.

De BGT en HB gaan nog een stap verder. De vertaling bevat alle informatie die de lezer nodig heeft om te begrijpen wat hier precies aan de hand is. Waarom wil Naäman twee ezels volladen en zakken met aarde uit Israël meenemen naar Syrië? Het antwoord op deze vraag slaat de brontekst over omdat die voor de eerste lezers vanzelfsprekend was. Maar in de vertaling wordt het expliciet benoemd, zodat de lezer van nu de tekst even goed kan begrijpen als de eerste lezers dat konden. Naäman wil alleen nog offeren aan de God van Israël, en daar heeft hij een altaar voor nodig op Israëlitische grond. De BGT maakt dat duidelijk in de vertaling. In HB wordt een voetnoot toegevoegd om deze informatie te geven.

Toen zei Naäman: 'Ik zie dat u echt niets wilt hebben. Maar als u het goedvindt, wil ik graag wat aarde meenemen uit dit land, zo veel als twee ezels kunnen dragen. Op die aarde wil ik een altaar bouwen om offers te brengen aan de Heer. Ik zal nooit meer offeren aan andere goden.' (BGT)

Voorbeeld 8: Broeders (en zusters)

In het Nieuwe Testament wordt vaak de term *adelphoi* ('broeders') gebruikt. In tegenstelling tot het Nederlands kan het Grieks met deze mannelijke meervoudsvorm niet alleen een groep mannen aanduiden, maar ook een groep die bestaat uit zowel mannen als vrouwen.

Het is in het Nieuwe Testament vaak de aanduiding van de christelijke gemeente als geheel, waartoe evengoed vrouwen als mannen behoorden.

Voor de vertaling van *adelphoi* zijn er drie vertaalopties. Je kunt ervoor kiezen om *adelphoi* consequent met ‘broeders en zusters’ te vertalen. Dan loop je in elk geval niet het risico dat de vrouwen worden wegvertaald. Maar er zijn in het Nieuwe Testament ook veel gevallen waarin *adelphoi* een groep van uitsluitend mannen aanduidt. Dán is ‘broeders en zusters’ geen geslaagde weergave. Er is dan ook geen vertaling die kiest voor deze optie.

Je kunt ook consequent kiezen voor de vertaling met ‘broeders’. Inderdaad speelden mannen in de tijd van het Nieuwe Testament vaak een prominente rol. En het is bovendien een keuze die goed aansluit bij de traditie.

In Handelingen 21:7 zou de vertaling er volgens deze strategie zo uitzien:

Nadat wij de reis per schip vanaf Tyrus volbracht hadden, kwamen wij aan in Ptolemaïs, begroetten de broeders en bleven één dag bij hen. (HSV)

Wij maakten nu het laatste deel van onze zeereis, van Tyrus naar Ptolemaïs. We gingen er de broeders begroeten en bleven één dag bij hen. (WV)

Het nadeel van deze strategie is dat je de betekenis inperkt wanneer het woord verwijst naar een groep die uit zowel mannen als vrouwen zou kunnen bestaan.

De derde optie is: steeds kijken naar de context en op basis daarvan bepalen of *adelphoi* uitsluitend een mannelijke groep aanduidt of een gemengde groep. Door onderscheid te maken tussen gevallen met ‘broeders’ en gevallen met ‘broeders en zusters’ kun je de twee verschillende functies die het woord *adelphoi* in het Grieks heeft, zichtbaar maken.

Handelingen 21:7

Vanuit Tyrus kwamen we in Ptolemaïs aan, waar we onze zeereis beëindigden. We begroetten de broeders en zusters en bleven één dag bij hen. (NBV)

Galaten 2:2

In besloten kring legde ik de belangrijkste broeders het evangelie voor dat ik aan de heidenen verkondig, want ik wilde me ervan overtuigen dat mijn inspanningen, toen en nu, niet voor niets waren. (NBV)

Voorbeeld 9: Betalen maar!

In Matteüs 22:19 wordt zichtbaar dat de Bijbel uit een andere cultuur stamt: het gaat over een bepaalde munt. Deze munt, *denarion*, wordt in het Nieuwe Testament geregeld genoemd. Het was een zilveren munt van circa 2,4 gram, met een afbeelding van de keizer.

- SV** Toont Mij de schattingpenning. En zij brachten Hem een penning.
- HSV** Toon Mij de belastingmunt. En zij brachten Hem een penning.
- NBG-51** Toont Mij het geldstuk voor de belasting. Zij brachten Hem een schelling.
- WV** 'Laat Mij eens een belastingmunt zien.' Ze gaven Hem een denarie.
- NBV** 'Laat me de belastingmunt zien.' Ze reikten hem een denarie aan.
- GNB** 'Laat me eens een belastingpenning zien.' Ze gaven hem een Romeinse munt.
- BGT** 'Laat mij eens een munt zien waarmee je belasting kunt betalen.' Ze gaven hem een munt.
- HB** 'Geef Mij eens een geldstuk.' Zij gaven Hem er één.
- NB** toont mij de munt van de accijns!
Ze brengen hem een dinar.

We zien dat de vertalingen heel verschillend omgaan met dit soort cultuurwoorden. De NBV kiest met 'denarie' voor een weergave die de lezer eraan herinnert dat de Bijbel afkomstig is uit een andere tijd en cultuur. Ook de WV kiest deze oplossing.

De GNB probeert zulke onbekende termen te vermijden en kiest een iets algemenere omschrijving: 'Romeinse munt' of elders ook 'zilverstuk'. De BGT en HB gaan nog een stap verder en kiezen voor de meest eenvoudige aanduiding: 'geldstuk' of 'munt', afhankelijk van de context.

De SV koos 'penning'. Dat is een Nederlandse muntsoort die in de tijd van de Statenvertalers bekend was, dus vergelijkbaar met een euro vandaag. De HSV neemt dit over, en noemt hier dus een inmiddels niet meer gebruikte Nederlandse muntsoort. De NBG-51 doet iets vergelijkbaars, met 'schelling'. Ook dat is een Nederlandse muntsoort van vroeger.

De NB heeft 'dinar'. Dat woord lijkt op het bijbelse woord *denarion*. De 'dinar' is een muntsoort die vandaag de dag in de Arabische wereld wordt gebruikt.

Conclusie

Het beoordelen van bijbelvertalingen is niet eenvoudig, maar door ze aan de hand van voorbeelden met elkaar te vergelijken leer je wel steeds meer over de keuzes die ze maken. En ondanks de grote verschillen zijn er soms toch ook onverwachtse overeenkomsten. Zo kun je de keuze van de SV voor 'penning' (voorbeeld 9) vergelijken met die van de BGT voor 'emmer' (voorbeeld 2). Maar het belangrijkste is dat je door vertalingen te vergelijken steeds beter inziet wat ze ons bieden. Iedere vertaling vormt een uniek venster op de tekst.